

**MUSTAQILLIK YILLARIDA BUXORO VILOYATIDAGI
O'ZGARISHLAR**

Mahmudov Xudayberdi Alisher o'g'li

Mahmudovxudayberdi013@gmail.com

Xo'jaqulov Aslbek Nizomjon o'g'li

albekkhojaqulov@gmail.com

Denov Tadbirkorlik va Pedagogika intituti Tarix ta'lim yo'nalishi talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro viloyatida mustyaqillik yillarida olib borilgan o'zgarishlar, demografik vaziyat ,infaratuzilmalar,turizimi manbalar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Buxoro, Xiva, Termiz, Prezidentining 2018 yil 28 dekabrdagi Oliy Majlisga, zamonaviy shahar madaniyati (1991-2021), 2019- 2023 yillarda Buxoro viloyati, aholisi.

Jahon tarixida shaharlar ahamiyati beqiyos bo'lib, ular qadimdan savdo, hunarmandchilik, fan va madaniyat markazlari sifatida bashariyat taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Azaldan dunyo davlatlari sivilizatsiyasi shaharlarning taraqqiyoti darajasiga qarab belgilangan. O'zbekistonning Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz kabi tarixiy shaharlari dunyo mamlakatlarining o'zaro savdo-iqtisodiy, diplomatik va madaniy aloqalar tizimida munosib o'rinni egallab kelgan. Bugungi globallashuv davrida tarixiy sharoitning o'zgarishi, iqtisodiy-ijtimoiy sohalardagi yuksalish mintaqadagi shaharlar tuzilishi va ahamiyatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda O'zbekistonda zamonaviy shahar madaniyati, uning ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilmasi, kommunikasiya, logistika, transport tizimi, ekologiya, arxitektura, turizm rivoji masalalari o'rganilib kelinmoqda. O'zbekistonda hududlarni kompleks rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi

Prezidentning 2018 yil 28 dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida: “Har bir tuman va shahar sanoatini rivojlantirish bo'yicha o'rta va uzoq muddatli dasturlar ya'ni mamlakat aholisining urbanizatsiya darajasini 2030 yilga qadar 60 foizga yetkazish bo'yicha davlat dasturi ishlab chiqish” kabi chora-tadbirlar ilgari surilgan[1.78b] . O'zbekiston shaharlari tizimida alohida o'ringa ega bo'lgan, qadimdan bir joyda shakllanib hamda rivojlanib kelganligi bilan mintaqadagi shaharlardan ajralib turadigan Buxoro shahrining rivojlanishi va zamonaviy shaharsozligining alohida tadqiq etilmaganligi mavzuning dolzarbligini asoslashda muhim o'rin tutadi. 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son 2022-2026 yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 21 sentyabrdagi 734-sonli “2019- 2023 yillarda Buxoro viloyatini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida”gi qarori, 215-sonli 2022 yil 27 apreldagi “2022-2026 yillarda Buxoro viloyati hududlarini kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Qarorlari hamda ushbu sohaga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsiya muayyan darajada xizmat qiladi.[2.67b] Buxoro shahrini o'rganish bo'yicha iqtisod, geografiya, demografiya va arxitektura yo'nalishida bir qator tadqiqotlar olib borildi. A.Mavlonovning tadqiqotlarida Buxoro viloyati misolida shaharlar turi va tizimidagi o'zgarishlar, ularning cho'l sharoitiga moslashuvi hamda shaharchalarning rivojlanishi masalalari tadqiq qilingan[3.79b]. M.A.Kadirovning monografiyasida shaharlarni o'rganishning geografik jihatlari, shaharlar aglomeratsiyasi, shaharlarning funksional tiplari hamda shaharlar muammosi haqida ma'lumotlarni keltirib o'tgan[4.134b] Shahar me'morchilik yo'nalishida shaharsozlik kodeksi, shaharning bosh rejasi va tarixiy obidalarni saqlash va tiklash borasida tadqiqotlar olib borildi. Me'mor N.N.Fayzullayeva o'z tadqiqotlarida Buxoroning eski shahar qismidagi tarixiy uylarni saqlash va qayta tiklash borasidagi jarayonlarni tahlil qilgan¹⁵ . Xorijiy tadqiqotchilar izlanishlarida asosan Buxoro shahrining rivojlanish jarayonlari, me'morchiligi, urf-odatlar hamda qadimiy

obidalar qiziqishi namoyon bo'ladi. Tadqiq etilayotgan mavzuning o'rganilganligi bo'yicha tahliliga ko'ra, mustaqillikning o'ttiz yilligi davomida Buxoro shahrining tarixiy-urbanistik jarayonlari maxsus o'rganilmagan.[5.56b]

Buxoro tarixini o'rganish jarayonida zamonaviy shaharsozlik madaniyatiga oid monografiyalar yaratishda, tarix, me'morchilik mutaxassisligi bo'yicha tahsil olayotgan talabalar uchun shaharsozlikni o'rganish jarayonida maxsus kurslar ishlab chiqishda, Buxoro shahar boshqaruvi idora va tashkilotlarga esa amaliy tavsiyalar tayyorlashda tadqiqot natijalari muhim ahamiyatga ega. Buxoroda zamonaviy shahar madaniyati (1991-2021) mavzusi bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan ilmiy xulosalar va takliflar asosida: sovet hukumati tomonidan 1925-1990 yillar davomida Buxoroning sanoat shahriga aylantirishi oqibatida ko'plab tarixiy obidalarining buzib tashlangani, shuningdek, tabiiy va geografik sharoitlar inobatga olinmasligi natijasida atrofmuhitga, aholining salomatligiga, shahar infratuzilmasiga salbiy ta'sir ko'rsatganligi to'g'risidagi materiallardan Buxoro viloyati Xalq deputatlari Kengashi huzuridagi jamoatchilik fondining "Ijtimoiy sheriklik doirasida Abu Hafs Kabir muqaddas qadamjosini obodonlashtirish, ma'naviy-ma'rifiy va targ'ibotlashviqot choralari amalga oshirish" nomli amaliy loyihasida foydalanilgan ("Buxoro merosi" ilmiy-tadqiqot markazining 2022 yil 3 martdagi № 7-sonli ma'lumotnomasi). Ilmiy tadqiqot materiallarining loyihada joriy etilishi Buxoro shahridagi me'moriy obidalar tarixini manbalar asosida yoritib berish imkonini bergan. "Buxoro" xalqaro aeroporti, Buxoro temir yo'l bekati va jamoat transportlarida sifatli xizmatning tashkil etilishi, mehmonxona va gastronomik turizmni rivojlantirilishi, sayyohlar uchun tarixiy obidalar xaritasi mobil ilovalarining yaratilishi shahar turistik salohiyatining ortishi hamda Buxoro shahridan atrof-muhitga zarar keltiruvchi yirik sanoat korxonalarining chekka hududlarga ko'chirilishi natijasida havoga chiqayotgan zaharli moddalarni kamayganligi, shahar aholisining to'liq ichimlik suvi bilan ta'minlanganligi, oqava suv to'plash inshootlarining rekonsruksiya qilingani barqaror shahar muhitini yaratishga xizmat qilayotganligi haqidagi ma'lumotlardan O'zbekiston Yoshlar ittifoqi Markaziy kengashining loyiha va targ'ibotlarida

foydalanilgan. (O'zbekiston Yoshlar Ittifoqi Markaziy kengashining 2022 yil 8 fevraldagi 04- 13/133 – sonli dalolatnomasi). Ilmiy tadqiqot natijalarining joriy qilinishi yosh avlodning yurtimiz tarixini chuqur va xolis o'rganish, shaharsozlik tarixini mukammal darajada tadqiq etish hamda xalqimizni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etgan. Buxoro shahrida ham aholi sonining kamayishi yuz berdi. Bu esa urbanizatsiya darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatdagi urbanizatsiya darajasi 1990 yilda 40,8 foiz, 1995 yilda 38,6 foiz, 2000 yilda 37,4 foiz, 2006 yilda 36,1 foizga tushib borgan36 . 1995-2005 yillarda Buxoro viloyatida tug'ilish 27,3 mingtadan - 19,8 mingtaga, Buxoro shahrida tug'ilish 17,6 mingtadan -13,3 mingtaga tushganini ko'rishimiz mumkin[6.48b] . Bu vaqtda respublika shaharlari bo'yicha ham tug'ilish 22,2 promilledan 17,4 promillegacha pasayganligini kuzatish mumkin. Ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, 1996 yilda O'zbekiston shahar aholisining tabiiy ko'payishi 14,8 promilleni tashkil etgan bo'lsa, Buxoroda 11,6 promilleni, Navoiyda esa 15 promillega teng bo'lgan[7.56b]. O'zbekistonning barcha hududlarida tabiiy o'sish darajasi 2006 yilgacha pasayib bordi. Bu o'z navbatida demografik jarayonlarda ham o'ziga xos o'tish davri kechayotganligidan dalolat berardi. 2020 yilga kelib, shahar aholisi 231000 kishidan 280800 kishiga, ya'ni yiliga o'rtacha 1717 kishiga ko'paygani aniqlangan[8.90b] . O'tgan davr mobaynida viloyatda shahar aholisining ulushi 36,8 foiz, qishloq aholisi ulushi 63,2 foizni tashkil etib, 30 yil ichida jami aholi tarkibida shahar aholisining ulushi 32,5 foizdan 36,8 foizga ortgan, qishloq aholisniki esa 67,5 foizdan 63,2 foizgacha kamayganligini ko'rishimiz mumkin. Shahar taraqqiyotida aglomeratsiya jarayonlari ham o'ziga xos o'rinni egallaydi. Aglomeratsiya har xil tipdagi aholi manzilgohlarining hududiy majmuidir. U yirik markazlarning kichik va o'rta shaharlar, shaharchalar hamda qishloq manzilgohlarining birgalikda qo'shilishidan vujudga keladi. Buxoro atrofida ham XX asrning 70-yillarida shahar aglomeratsiyasi vujudga kelgan40 . Jumladan, 1989 yilda aglomeratsiya yadrosi Buxoro shahrida 222,2 ming kishi yashab, unga aglomeratsiya jami aholining 41,4 foizi to'g'ri kelgan bo'lsa, bu ko'rsatgich 2004 yilga kelib, 36 foizni tashkil etgan. 2020 yil ma'lumotlariga ko'ra, Buxoro shahrida

280,2 ming kishi mavjud bo'lib, unda aglomeratsiyada jami aholining 26,3 foizi yashamoqda. Bundan ko'rinib turibdiki, aglomeratsiyaning yo'ldosh shaharlari va periferiya zonasida aholi sonining nisbatan tez, markaziy shahar, yadroda (Buxoro shahrida) aholining sekin ortib borayotganini ko'rishimiz mumkin. Buxoro aglomeratsiyasi tarkibiga Buxoro shahri va uning “yo'ldoshlari” Kogon, Vobkent, Jondor, Qorovulbozor, Galaosiyo va ko'plab shaharchalar kiradi⁴¹. Ayni paytda, Buxoro aglomeratsiyasi doirasida 11 ta yirik, 67 ta kichik korxonalar, 1043 ta mikro firmalar faoliyat ko'rsatib kelmoqda[9.126b]

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Buxoro viloyati qadimgi hamda hozirgi davrda o'zining barqaror rivojlanishi, iqtisodiyoti, tarixi bilan respublikamizda o'z o'zrniga ega ekan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. BMT-XABITAT”- BMTning kelajak shahrini takomillashtirishga yo'naltirilgan dastur.

2. Уровень жизни городского населения в Узбекистане сквозь призму глобального экономического кризиса. Ташкент. 2010. – С.

3. Агзамова Г.А. Ўзбекистон шаҳарлари XVI-XIX аср ўрталарида. – Тошкент.: “Адабиёт ушқунлари”, 2017. Зияева Д. Ўзбекистон шаҳарлари XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошларида. – Тошкент:

4. Шодманова С.Б. Ўзбекистон шаҳарларида трансформация жараёнлари (1917-1941). Тошкент, 2015.

5. Бакирхонов Ф.Ф. Республикаси шаҳарсозлик кодекси - шаҳарсозликнинг ривожлантиришнинг қонуний асоси // Ўзбекистон архитектураси ва қурилиши. - 2002. - №1. Б. 10-11.

6. Файзуллаева Н.Н. “Ўзбекистон тарихий шаҳар марказларида турар жойларни сақлаш ва қайта тиклашусуллари (Бухоро шаҳри мисолида)” мавзусидаги архитектура бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. Тошкент. 2021.

7. Назарова Х.М. Ўзбекистонда урбанизациянинг ривожланиш хусусиятлари / “Ўзбекистонда урбанизацияжараёнлари: тарих ва ҳозирги замон” мавзусидаги халқаро амалий анжуман материаллари. –Тошкент, 2007.

8. Бухоро вилояти йиллик статистик тўплами. Бухоро, 2005.

9. Мавлонов А. Чўл урбанизацияси. Бухоро: Дурдона, 2015.